

УДК 939:811.161.2Дорошенко

НАУКОВІ ПРОСТОРИ ВЧЕНОГО (до 85-річчя від дня народження професора С.І. Дорошенка)

У березні цього року виповнилося 85 років від дня народження і 60 років науково-педагогічної діяльності доктора філологічних наук, професора Харківського національного педагогічного університету імені Г.С.Сковороди Сергія Івановича Дорошенка.

Становлення його як викладача вищої школи і науковця відбувалося в двох педагогічних інститутах (університетах) — Сумському і Харківському; останній він закінчив 1948 року. Під час роботи в Сумському педінституті (1949—1967) закінчив аспірантуру при Київському державному університеті, а після захисту кандидатської дисертації **«Українські говори Путивльського і Буринського районів Сумської області»** керував кафедрою української мови, був із 1960-го р. проректором з навчальної та наукової роботи. З 1967-го р. працював на посаді проректора з навчальної роботи, завідувача кафедри методики викладання філологічних дисциплін у початкових класах Харківського педагогічного інституту (університету) імені Г.С. Сковороди (1979 — 1990), захистив докторську дисертацію, одержав звання професора та почесне звання “Заслуженого діяча науки і техніки України”. За матеріалами дисертації опубліковано ряд статей, у тому числі й матеріали до словника діалектної лексики Сумщини. Вони використані в «Етимологічному словнику української мови».

Його монографія **«Складні безсполучникові конструкції в сучасній українській мові»** (1980 р.) була першим і єдиним монографічним дослідженням безсполучниковості складних речень української мови. Обстоюючи незалежність безсполучникових складних речень від складносурядних і складнопідрядних речень, Сергій Іванович обґрунтував принцип класифікації безсполучникових складних

речень, заснований не на структурних засадах, як це здійснено М.С. Поспєловим, а на функціональній ролі предикативних частин, що відповідає характеру безсполучникових складних речень, у яких відсутність сполучних елементів зумовлює шукати причини формування граматичних значень за функціями предикативних частин стосовно одна одної. У реченнях із значенням переліку, наприклад, предикативні частини семантично не залежать одна від одної. Вони становлять групу однофункціональних структур. У всіх інших випадках: відношення зіставлення і протиставлення, причини й мети, часу й умови, пояснення й обґрунтування – предикативні частини семантично різнофункціональні. У зіставних і протиставних структурах одна з частин є тлом для зіставлення чи протиставлення у реченнях з компонентом, що вказує на час, умову, причину, мету, пояснення, обґрунтування дії, названої в іншій предикативній частині.

У 1967-му р. опублікував **«Практикум з курсу стилістики української мови»** (для студентів-заочників).

Уже понад тридцять років першокурсники-філологи опановують основи мовознавства за навчальним посібником (у співавторстві з П.С. Дудиком) **«Вступ до мовознавства»** (1974 р.). Сучасний стан розвитку мовознавства відбито у виданому Сергієм Івановичем у 2007 р. посібнику **«Загальне мовознавство: початковий курс (вступ до мовознавства)»**. Спрямований першокурсникам, посібник написаний так, щоб увести вчорашніх школярів у світ нової для них науки (тут кожний термін, кожне нове мовознавче поняття, якщо воно назване вперше, супроводжується коротким поясненням, що полегшує сприйняття висловленого).

У роки, коли Сергій Іванович очолював у рідному інституті кафедру методики викладання філологічних дисциплін у початкових класах, Міністерство освіти України доручило колективу науковців (М.С. Вашуленко, Л.О. Варзацька, Н.О. Воскресенська, О.І. Мельничайко, А.О. Свашенко, О.Н. Хорошковська) написати для студентів педуніверситетів, педінститутів і педучилищ курс **«Методики викладання української мови»**. Ця книга за редакцією Сергія Івановича (ним в ній написано 7 із усього 21 др. арк.) виходила двома виданнями (1989, 1992).

С.І. Дорошенко

У 1997-му р. Сергій Іванович відгукнувся на введення в навчальні плани педагогічних факультетів педуніверситетів, інститутів і педагогічних училищ навчальної дисципліни написанням посібника **«Основи культури і техніки усного мовлення»** (1997, 2002), яким послуговуються викладачі й студенти філологічних факультетів педуніверситетів.

У книзі Сергія Івановича **«Основи наукових досліджень з лінгвістики»** (2001) детально розглянуті всі етапи підготовки тексту дисертації, подані тлумачення і рекомендації щодо формулювань положень «Вступу» (актуальність, новизна, теоретичне і практичне значення та ін.), окреслені вимоги до написань розділів з дотриманням обраних методів і прийомів аналізу дібраного матеріалу, звернена увага на стилістичне оформлення викладу, ведення полеміки, оформлення бібліографії.

Протягом творчого життя Сергій Іванович брав участь у розв'язанні актуальних проблем лінгвістичної україністики, не був байдужим до організації навчального процесу у вищій і середній школі. Кілька статей присвячено поясненню акустико-артикуляційних ознак звука української мови [в] (Звук [в] української мови // *Культура слова*. — Вип. 44. — К.: Наукова думка, 1993. — С. 50 — 52); обґрунтовано неправомірність застосування терміна «напівпом'якшені» приголосні, наявного в посібниках української мови для вищої школи і в підручниках для середньої школи (Звуки чи фонемі вивчають учні? // *Мовознавство*. — 1990. — № 2. — С. 46 — 50).

Заслуговують на увагу статті **«Оглушення дзвінкх у кінці слова — орфоепічна норма української мови»** (Лінгвістичні дослідження: Збірник наукових праць. — Вип. 1. — Харків, 1998. — С. 3 — 11). **«До питання про граматичний статус дієприслівника»** (Лінгвістичні дослідження: Збірник наукових праць. — Харків, 1992. — С. 13 — 17).

Принциповим є виступ С.І.Дорошенка проти суцільної заміни в засобах масової інформації сполучника мети **щоб** сполучником **аби**, оскільки це руйнує синтаксичну систему української мови.

Багаторічний досвід Сергія Івановича як вишівського викладача став запорукою успіху **«Практикуму з української мови»**. Його книга **«Граматична стилістика української мови»** (1985) була рекомендована в програмах з української мови для використання на уроках української мови і задовольняла потреби школи у проведенні факультативних занять з української мови.

Оглядаючи шістдесятирічну наукову і педагогічну діяльність Сергія Івановича Дорошенка, констатуємо: пройдено великий творчий і педагогічний шлях, зорано й засіяно добротним зерном наукове й освітянське поле; виховано значний загін наукових послідовників (О.Л. Степул, Н.М. Чернушенко, Є.І. Загrevський, О.О. Тележкіна, Н.В. Кринська, Г.І. Гамова, О.В. Глотова, С.В. Мясоедова, Т.П. Беценко, М.Й. Алексіюк, О.І. Ващенко, Т.В. Беляєва, Л.К. Лисак, С.О. Марцин, А.П. Загнітко), залюблених у чарівність української мови і здатних до

наукового її осмислення; підготовлено кілька поколінь словесників для середньої школи, які добрим словом згадують свого вчителя і наставника. За вагомий внесок у розвиток українознавчих досліджень С.І. Дорошенко нагороджений Почесною грамотою імені президента НТШ Михайла Грушевського (Нью-Йорк). Нині Сергій Іванович – професор кафедри української мови, член університетської спеціалізованої ради із захисту кандидатських дисертацій з української і російської мов, почесний член спеціалізованої вченої ради з педагогіки.

Щирісердно зичимо дорогому Сергію Івановичу ще довго залишатися в наших лавах взірцем відданості обов'язкові високо нести звання вченого, науковця вищої школи, доброзичливого і поміркованого наставника молоді.

*За матеріалами колективу кафедри української мови
ХНПУ імені Г.С. Сковороди*

Scientists of Ukraine department of G. Skovorody Kharkiv University

SCIENTIFIC SPACE OF A SCHOLARLY
(on the 85th professor S.I. Doroshenko's birthday)

Відомі постаті про мову

Не знаю, як скажуть інші, але мені здається, що доки південноруською мовою не будуть подаватися знання, доти ця мова не стане провідником загальнолюдської освіченості, доти всі наші писання цією мовою – блискучий пустоцвіт, і нащадки назвуть їх результатом примхи, бажанням для втіхи переряджати із сюртука в свитку і припишуть їх більше моді на народність, ніж любові до народності. Гірка істина краща від солодкої брехні. Хто любить свій народ – нехай любить його не по-донкіхотськи, не уявно, а серцем і ділом, – нехай любить не абстрактне поняття про народ, а народ насправді [...]; нехай любить живі істоти, що належать до народу, і шукає того, що їм корисне і потрібне. У сфері всенародного слова ми не можемо бути корисні народові нічим іншим, як використовуючи це слово як зброю загальнолюдської освіти. Народ мусить учитися, народ хоче вчитися; якщо ми не дамо йому засобів і способів учитися своєю мовою – він стане вчитися чужою – і наша народність загине з освітою народу. І чи матимемо ми право тоді шкодувати за нею? Що відрадніше: чи бачити свій народ в нецтві, чи освіченим, але таким, що втратив цю народність? Звичайно, при такому виборі доведеться пожертвувати народністю. Але для чого ж приносити даремну жертву, коли можна поєднати і те й інше, коли це буде і морально-справедливо?

Нам потрібне викладання науки рідною мовою, викладання не тим, котрі вже звикли не лише говорити, але й мислити загальноросійською мовою, але тому народові, для якого рідна мова дотепер – найзручніша й найлегша форма передачі й вираження думок...

М.І. Костомаров, 1926